

19/1090

Geschied. M. E.

Handelingen
der
Maatschappij
van Geschiedenis- en
Oudheidkunde
te Gent

DEEL (II-2) 1945

OPDRACHT.

In ons Jaarboek 1944 gaven wij in kleurdruk een afbeelding van het groot middenpaneel van « Het Lam Gods » — schilderij, met als onderschrift de weinige, maar toentertijd veelzeggende, woorden: Dit tafereel werd door « De Fonteine » in den loop harer geschiedenis tweemaal (1458 en 1930) in « tableau vivant » voorgesteld.

Dat wij in het Jaarboek 1945 het volledig verslag mogen geven van de viering der « Van Eyck-dagen op 30 October en 6 November 1945 », ter gelegenheid van den terugkeer van Gents beroemdsten kunstschat, is ons een groote vreugde.

In « houe-trouw » — naar Gents aloud devies — bieden wij aan onze leden en alle belangstellenden dit blijvend relaas over de « Van Eyck-dagen 1945 » ter herdenking van de uitbeelding — schier vijf eeuwen geleden — in 1458, ten Poele bij de Torrepoort, als opluistering van de feestelijkheden bij de blijde inkomst van den Hertog van Bourgondië, Philips den Goeden.

De Koninklijke Souvereine Hoofdkamer van Rhetorica « De Fonteine » meent hierbij ook — te recht — te mogen herinneren aan hare opvoeringen van « Het Lam-Godsspel », in de maand Juli 1930, vóór de St. Baafscathedraal, in de reeks nationale feesten tijdens het honderdste jaar van 's Lands Onafhankelijkheid.

Het uitgeven van dit volledig « Verslag over de Van Eyckdagen 1945 » weze overigens een blijk te meer van onze bereidwilligheid in dienst van de heerlijke traditie onzer nationale Kunst.

ALST PAST,

BI APETITE.

Inhoud.

	blz.
Opdracht	3
Inleiding, door Kan. Van den Gheyn	5
« Het Lam-Gods te Brussel »	8
Terugkeer naar Gent	8
Eerste Van Eyck-dag, 30 October 1945	8
Tweede Van Eyck-dag, 6 November 1945	9
Openingsrede door Kan. Van den Gheyn	10
Toespraak van den H. E. Langui, afgevaardigde van den Heer Minister van Openbaar Onderwijs	18
Discours de M. Jaujard, Directeur des Musées Nationaux de France	23
Toespraak van den Heer Stillmann, Cultureel Attaché bij de Amerikaanse Ambassade te Brussel	26
Lezing van den Heer H. Van Werveke, Prof. aan de Rijkshoogeschool te Gent	27
Ontvangst door Z.D.H. den Bisschop van Gent	32
Auditie van gewijde Muziek in de St. Baafscathedraal	32
Toespraak van Mgr Beyls, pastoor der St. Baafsparochie	33
Ontvangst door den Heer Gouverneur der Provincie	34
Als Besluit: Hommage d'une protestante au chef-d'œuvre de l'Art catholique, door Mme Anna De Weert	35

Van Eyck-dagen 1945

30 December en 6 November

te Gent

Wij schreven deze bladzijden om voldoening te geven aan menigvuldig en herhaald aandringen en opdat zij de herinnering zouden levendig houden aan de onvergetelijke « Van Eyck-dagen » op 30 October en 6 November 1945 te Gent.

INLEIDING.

In de eerste dagen van Mei bereikte ons het nieuws: dat het « Lam-Gods » teruggevonden was. Mocht men er geloof aan hechten? God zij dank, ja! Want de nauwkeurige omstandigheden, waarin dit gebeurd was, kwamen gauw deze blijde tijding bevestigen. Een Amerikaansche legergroep, zegevierend voortrukkend, had Alt-Aussee — 80 Km. voorbij Salzburg — bereikt en aldaar in gedeeltelijk onontginde zoutmijnen de tien houten kisten ontdekt, die de paneelen van Van Eyck's wereldberoemd meesterstuk bevatten.

Op Zaterdag 2 Juni, kwam de Heer E. Langui, secretaris van den Minister van Openbaar Onderwijs, officieel Z. D. H. den Bisschop van Gent het feit ter kennis brengen. Daar de Bisschop zich echter, naar de officiën in de Sint Baafs Katedraal moest begeven, verzocht hij den Heer Langui zich tot den Heer Kan. Van den Gheyn te wenden. Dit onderhoud duurde meer dan een uur en de Heer Langui deelde mede wat er gebeurd was. 's Anderendaags liet hij daaromtrent in « De(n) Zondagspost » een trouw relaas verschijnen.

De vraag die alsdan oprees en moeilijk op te lossen viel was deze: hoe de tien kisten naar Sint Baafs terug te brengen? De wegen waren onderbroken of onveilig, zoowel te land, te water of per spoor. Alleen

luchtweg en vliegtuig boden eenige kans. Toen ik 's anderendaags dit voorstel aan den Bisschop voorlegde, vroeg deze zich af of de Kerkfabriek de verantwoordelijkheid over dit, op zijn minst abnormaal overbrengen zou op zich nemen. Daarom werd dan ook om advies gevraagd aan den Heer Gouverneur, den Heer Hulin de Loo en den Heer Burgemeester. De twee eerstgenoemden opperden geen bezwaar. De burgemeester, dien wij niet rechtstreeks konden bereiken, liet ons mededeelen dat de responsabiliteit moest overgelaten aan hen die met het overbrengen zouden worden belast.

Op Zaterdag, 9 Juni, ontvingen wij het bezoek van den Heer Leo Van Puyvelde, Directeur Generaal bij het Departement van Openbaar Onderwijs, Afdeeling Schoone Kunsten. Hij was immers met den Heer Langui naar Alt-Aussee gereisd om aldaar het terugvinden van het tafereel vast te stellen. Hij kwam thans vragen om in het bezit gesteld te worden van de officieele bescheiden, ten einde als mandataris van de kerkfabriek van Sint Baafs het « Lam Godstafereel » in ontvangst te nemen uit de handen van de militaire overheid. Hij verklaarde 's anderendaags naar Parijs te vertrekken, om aldaar met het Groot Hoofdkwartier te onderhandelen en desnoods zelfs naar Frankfurt te reizen waar, naar het bleek, de Hoogere Militaire Overheid verblijf hield. Wij vernamen verder niets over deze stappen.

Wij waren, naar het voorkwam, op een dood punt vastgelopen en niets liet voorzien hoe en wanneer het tafereel weer naar België zou terugkeeren.

Op Maandag, 20 Augustus, zond onverwacht de Radio het bericht uit, dat « Het Lam Gods » op Donderdag 23 Oogst te Gent zou terug zijn.

Dit sensationeel nieuws bracht alle reporters op de been, die natuurlijk de volgende dagen bij mij aan huis kwamen aanbellen, om meer omstandige inlichtingen, die mij echter totaal ontbraken, daar ik van Regeerings- of van Stadswege niets had vernomen.

Den Woensdag daaropvolgend, te 20 uur zond de Radio, in sybillijnschen stijl, weer een bericht uit dat 's anderendaags — op voorzeiden Donderdag dus — het « Lam Gods », niet te Gent zou aankomen, maar gewaagde niets omtrent dag of plaats van een latere aankomst in België. Doch enkele dagen nadien vernamen wij dat het tafereel te Brussel was en dat de overhandiging van het tafereel op het programma voorkwam van de Bevrijdingsfeesten op 3 September.

Hier moeten wij heraanknoopen met wat vroeger werd aangehaald.

Niet zou gauw was te Brussel het nieuws bekend dat het tafereel aangekomen was, of weer werd de actie op touw gezet om het aldaar

definitief te behouden. Gauw vroeg ik ontvangen te worden door den gewezen Minister A. De Schrijver, die te Gent woonachtig is. Deze was echter zoo goed mij thuis te komen opzoeken.

Er werd besloten een overeenkomst te vragen tusschen het Kapittel van Sint Baafs en den Minister van Openbaar Onderwijs. De bewoording er van, — opgesteld door den Heer De Schrijver zelf en mij 's anderendaags overhandigd met volgend onderschrift « *Le Ministre m'a marqué son accord et écrira* », — vindt men tekstueel hierna :

NOTE PERSONNELLE POUR MONSIEUR LE MINISTRE DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE.

Le Chapitre de St. Bavon serait extrêmement reconnaissant s'il pouvait être fixé sur la date du retour effectif à Gand du retable de l'Agneau Mystique.

Au cas où ce retour ne pourrait pas avoir lieu avant le 4 octobre, date anniversaire du discours prononcé par feu Jules Destrée, il serait hautement souhaitable que le retable puisse être amené, à temps, à Gand, afin d'organiser une grande manifestation le 6 novembre 1945, 25e anniversaire de la reconstitution complète en 1920 du fameux chef-d'œuvre dans la chapelle du donateur Judocus Vyd.

De nombreuses personnalités belges et étrangères (Délégation américaine; le Directeur Général des Beaux-Arts à Paris; savants etc...) seraient conviées à cette cérémonie et le chanoine Van den Gheyn serait heureux si Monsieur le Ministre de l'Instruction Publique pouvait accepter de prononcer ce jour là une allocution.

Gand le 30 août 1945.

A. E. De Schrijver,
*Membre de la Chambre des
Représentants.*

Op Zaterdag 25 Augustus kwamen de H. H. Langui en Coremans op het Bisdom om de laatste maatregelen te treffen voor den terugkeer van het tafereel naar Gent. Er werd besloten dat 's Maandags 2 Augustus werklieden, onder leiding van den Heer Coremans, verbonden aan het Museum van het Jubelpark, de nog in St. Baafs berustende omlijsting van het schilderij zouden afhalen. Dit geschiedde dan ook, en eens te meer werd overeengekomen dat het tafereel onder toezicht van den Heer Henri Coppejans in het Museum te Brussel zou samengesteld worden, aldaar gedurende de maand September zou tentoongesteld blijven en in de maand October naar het

Museum van het Jubelpark zou overgebracht worden om gefotografeerd te worden. De formeele verbintenis werd aangegaan dat ik het aldaar zou terughalen op 30 October om het voor goed naar Gent te brengen.

« HET LAM GODS » TE BRUSSEL.

Op Maandag 3 September 1945, om 11 uur 40, had in het Paleis van den Koning de plechtige overhandiging plaats van het « Lam Gods » tafereel aan de Belgische Regeering, door den Gezant der Vereenigde Staten te Brussel.

Deze ceremonie werd voorgezeten door Z.K.H. den Prins Regent. De Heer Buisseret, Minister van Openbaar Onderwijs, beantwoordde de toespraak van den Gezant der Vereenigde Staten en, nadat hij de diepe en blijvende erkentelijkheid van België had betuigd, deelde hij ook den spoedigen terugkeer mede van het schilderij naar de Sint Baafs Kathedraal.

De tentoonstelling van « De aanbidding van het Lam » in het Museum voor Oude Kunst te Brussel werd voor het publiek geopend op Maandag 10 September te 16 uur. Zij duurde zooals overeengekomen tot einde September. De opbrengst ervan was bestemd voor de geteisterden van Bastogne.

TERUGKEER NAAR GENT.

Eerste Van Eyck-dag, 30 October 1945.

De lokale bladen gaven relaas over de betuiging van de uitbundige blijdschap waarmede de Gentenaars de terugkomst van hun dierbaar « Lam Gods » schilderij hebben begroet.

Klokslag 13 uur vertrokken wij uit het Jubelpark te Brussel onder bewaking van de Rijkswacht, onder wier geleide de reis naar Gent geschiedde. Een bandbreuk, te Erpe, veroorzaakte 20 minuten vertraging, wat echter het uur van aankomst niet wijzigde. Aan de Stadsgrens werden wij opgewacht door een talrijke menigte, den w.n. Burgemeester en tal van notabelen. Daar werden wij ook verzocht ontlasting te geven aan den Heer Langui in zake de verantwoordelijkheid voor het verblijf van het schilderij te Brussel. Van daaruit werd een echte stoet gevormd, bestaande uit een escouade agenten-cyclisten,

auto's en den vrachtwagen met de 10 kisten. De straten waren vol volk en de huizen bevlagd.

Op het bevlagde Belfort wekkert het 3 uur wanneer de wagen met den geliefden schat, vóór het portaal der Kathedraal stilhoudt. De Beiaard speelt, de groote klok der Hoofdkerk luidt en tusschen een rei van vlaggen van allerlei Gentsche vereenigingen komen de kerkelijke en de Burgerlijke Overheden, met aan het hoofd de Bisschop van Gent omringd van de H.H. Gouverneur en Burgemeester de blijde terugkomst bijwonen. Het lossen der kisten geschiedt onder het waakzaam oog der gebroeders Coppejans. Het Brusselsch begeleidend personeel draagt de kisten één voor één in de Van Eyck-kapel, binnen in de kerk, waarvan de deuren nog steeds voor het publiek gesloten blijven. Drie kwartier heeft dit werk geduurd. Wanneer de laatste kist, waarin het paneel met « Het Lam », omringd van de Kerkelijke en Burgerlijke Overheden, van den wagen is afgenomen, worden van de groep foto's genomen terwijl de Beiaard het Vaderlandsch lied speelt. De laatst naar binnen gedragen kist wordt gevolgd door de overheidspersonen terwijl langs de geopende deuren het volk de kerk binnenstroomt en vult. Bisschop en kanunniken in koorkleed zingen het « Te Deum », aangeheven door den Deken van het Kapittel en gezongen door de Seminaristen in aanwezigheid van de Burgerlijke overheid op de haar voorbehouden plaatsen in het koor en van het volk van Gent dat alom in de kerk een plaatje wist te bemachtigen. De organist besluit met een triomfantelijke orgelmuziek die onder de hooge gewelven weergalmt en blijft naklinken als een verheven dankzegging.

Om 4 1/2 verlaat het volk het heiligdom, waar voorzichtige handen de hersamenstelling van het geniale meesterwerk der Van Eycks — eerst om 23 uur — voltrekken, op dezelfde plaats waar de vrome schenkers Judocus Vijd en Isabella Borluut het vóór meer dan vijf eeuwen hebben gewenscht en gewild dat het berusten zou en waar wij, en met ons het volk van Gent, het willen behouden en bewaren als een van de ons meest geliefde en kostbaarste schatten van ons nationaal geestelijk artistiek patrimonium.

De Tweede Van Eyck-dag, 6 November 1945.

De tweede Van Eyck-dag wordt ingezet om 10 1/2 uur, in de Aula der Rijksuniversiteit. De Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent heeft het initiatief genomen aldaar een plechtige zitting te houden als hulde aan de Van Eycks. Naar het aan-

tal en de representatieve waarde der aanwezigen te oordeelen mag men den nadruk leggen op het feit dat alle personaliteiten, zoowel uit de artistieke, de letterkundige als uit de wetenschappelijke wereld der stad Gent, waren opgekomen.

*
**

OPENINGSREDE VAN KAN. VAN DEN GHEYN.

De zitting werd voorgezeten door Kan. Van den Gheyn, voorzitter der Maatschappij voor Oudheidkunde en Geschiedenis. Hij verklaarde de zitting voor geopend en sprak de vergadering toe als volgt :

In onze jeugd hoorden wij dichter Ledeganck volgenderwijze Gent toespreken

Gij zijt niet meer
Gelijk weleer
De trotsche wereldstad
Die koningen deed beven.

Wat zou het Gent thans nog baten koningen te doen beven? Moeten wij er ons niet veelmeer over verheugen dat, niettegenstaande den vreeselijken oorlog, het Schoone Gent is gespaard gebleven?

Gent, de kunststad, de stad der bloemen en der monumenten! Is het niet onze plicht alles in 't werk te stellen om haar heerlijkheid te verdedigen en zoo mogelijk nog te vermeerderen?

Eens stonden wij met den Bisschop van Haarlem op de St. Michielsbrug en bij den aanblik van de Leie, rustig opwaartsvloeiend naar het Gravensteen, en van den statigen stoet der drie achter elkaar oprijzende torens van St. Niklaas, het Belfort en St. Baafs, riep hij in verrukking : « Zijn wij nog in België? Neen hier zijn wij in Amsterdam »!

Gejaagd en verstrooid loopen wij onzen weg van den Kouter naar den Zandberg, de Koornmarkt, de Botermarkt, de Groentenmarkt, de Veerleplaats, de Vrijdagmarkt, het St. Jakobsplein, de Oude Beestenmarkt, de Kalvermarkt... Toen wij eens met den Bisschop van Dijon dienzelfden weg volgden, zegde hij ons vol verwondering : « Mais c'est charmant toutes ces places qui se suivent. Cela ne se trouve nulle part, cela ne se voit qu'à Gand ». Wij zijn er zoodanig aan gewoon gemaakt, dat deze eigenaardigheid ons meestal ontsnapt.

Voeg daarbij dat Gent zoewel op haar burgerlijke als op haar kerkelijke gebouwen trotsch mag zijn. Voor ieder tijdperk leeren zij ons de Gentsche bouwkunst waardeeren.

Tijd ontbreekt ons om daarover breedvoerig te handelen, zoo veel te meer daar wij bijeengekomen zijn om onze aandacht slechts te vestigen op onzen grootsten kunstschat, het kostbaarste kleinood onzer stede : het « Lam Gods » in de hoofdkerk van St. Baafs.

« Iets schooners, schrijft Dr Jos. Vermeulen, of iets beters kan Gent niet bieden. Daar is het toppunt van de Gentsche schoonheid bereikt. Al het overige was slechts als een verre voorbereiding, een opleiden naar dit schitterend middelpunt, de kern der Gentsche schoonheidsfaam, de zon waarvan de licht- en gloriestralen alle wereldeelen bereiken ».

Het werd door een Gentsch Poorter Judokus Vyd aan Huybrecht van Eyck besteld. Een opschrift op het veelluik geeft het ons klaar en duidelijk te kennen, maar onlangs is het verklaard geworden dat dit opschrift niet echt zou zijn, en daarover wordt thans onder de geleerden geredetwist. Binnenkort zal Prof. Duverger van de Gentsche hoogeschool bewijzen dat de tekst wel degelijk ten tijde van Jan van Eyck op de omlijsting werd aangebracht, en niet zooals beweerd is honderd of twee honderd jaar later, met andere woorden, dat het opschrift waarheid spreekt.

Wat er ook van zij, de schilder zelf heeft er voor gezorgd te bewijzen, dat zijn werk voor Gent bestemd was. Ziet den aartsengel Gabriel die Maria in haar kamer komt bezoeken.

Een venster geeft uit op een beluik dat in de straat uitkomt waar Judokus Vyd woonde, de opper Schelde, nu Gouvernemensstraat geheeten; het beluik zelf is de welgekende Vogelmarkt, waarvan het afbeeldsel met de gebouwen uit den tijd van Van Eyck in het Gentsch album van de Boekerij der Universiteit bewaard is.

De kerk waarin de Vijdkapel zich bevindt, wordt hedendaags St. Baafskerk genoemd, maar vroeger heette zij St. Janskerk, omdat zij aan den H. Joannes Baptista was toegewijd; daarom heeft Huybrecht dien heilige als zijnde de patroon der kerk bij de gevers op de buitenluiken afgebeeld.

Op het middenpaneel, dat de aanbidding van het Lam voorstelt, zien wij die *turbam magnam*, die groote menigte, die aan het goddelijk Lam hulde brengt. Het zijn apostelen, pausen,

bisschoppen, monniken, geestelijken, leeken. Hun naam doen zij niet kennen, met uitzondering van den H. Stephanus, eerste martelaar, en den H. Livinus, bisschop, omdat hij de patroon is van de stad Gent.

Over de treurige lotgevallen van ons meesterstuk, zullen wij hier liever zwijgen. Dikwijls eilaas, heeft het Lam Gods zijn oorspronkelijken schaapstal verlaten. Moet het om die reden, gelijk onlangs nog gezegd is geworden, de verloren zoon worden genoemd? Volstrekt niet; want het is nooit, gelijk de verloren zoon van het Evangelie vrijwillig van zijn plaats geweken.

In 1794 gaat het Lam naar Parijs, door de Franschen opgeëischt. Zijn luiken worden, jammer genoeg, in 1816 verkocht, maar tegen recht en wet in. Zij geraken in het Rijksmuseum van Berlijn verzeild. In 1914 halen wij het uit zijn kapel; vrijwillig ja, volgt het ons in een gereedgemaakte schuilplaats, om in de handen zijner vijanden niet te vallen. Zoo doende weet het dat het toch te Gent zal blijven door trouwe vrienden bewaakt.

Den 16 Mei 1940 keert het terug naar Frankrijk, waar men meende dat het te Pau in veiligheid het einde van den oorlog zou kunnen verbeiden. Maar daar zijn de Duitschers het laffelijk gaan wegnemen, om het eindelijk in een zoutmijn te verbergen. Door zijn ware vrienden kon het niet meer beschermd worden, maar de goddelijke Voorzienigheid waakte er over. Zij heeft den zegerijken optocht der Amerikaansche legers tot Alt-Aussee geleid, opdat zij er het Lam zouden ontdekken, het uit zijn ballingschap verlossen en naar zijn bakermat terugvoeren.

Nu mag de beiaard spelen te Gent en zijn volk geestdriftig de terugkomst van zijn Lam vieren, want het is te allen tijde eeh getrouw Lam gebleven; en ook wij, onze leus indachtig *hou ende trou*, hernieuwen op heden het vast voornemen het in alle omstandigheden te beschermen en te verdedigen.

Aan zijn heldhaftige verlossers bieden wij onzen besten dank en oprechte gelukwensen aan; en zijn wij niet allen de Engelsche taal machtig, toch roepen wij hen met luider stemme en uit ganscher harte toe : Thanks, many thanks.

*
*
*

Lam Gods uitgelezen sieraad van het schoone Gent, Huybrecht Van Eyck bracht u in ons midden en stelde u vóór op het altaar, waarop Gij door uw bloedig zoenoffer de wereld hebt verlost;

Te Bethlehem, uw geboortestad boven uw nederig kribbeke, zongen de engelen van uit den Hemel nedergedaald : Vrede op aarde aan de menschen van goeden wil;

Talrijk zullen wij naar uw St. Baafskapel terugkeeren, om U daar vol liefde te aanschouwen en smeekend tot U te bidden :

Lam Gods... geef ons den Vrede.

*
* *

Au lendemain d'une bruyante Feria à Séville, le voyageur épris de contrastes saisissants, s'en va à quelques kilomètres de là voir Italica, la ville natale des Empereurs Trajan, Hadrien, Théodose.

A Séville c'était la joie d'une exubérante vie, ici c'est le silence de la mort sans pitié. « Le champ où reposent les ruines de la superbe et populeuse cité, ressemble à un cimetière mélancolique et isolé ». Nécropole d'une civilisation à jamais disparue, notre âme émue y vient méditer et s'y recueillir.

Et il n'est pas le seul dans l'histoire le cas que nous signalons; pour en citer un autre, il suffira de nommer Carthage, qu'on cherche avec quelles difficultés insurmontables à faire renaître de ses cendres. Toujours sur cette contrée jadis si enchanteresse pèse de tout son poids l'inexorable sentence de l'implacable et vieux Caton : *delenda Carthago*.

Irréparables aussi nous paraissent les dégâts causés par la guerre de 1914-18 à la si riante région de l'Yzer, au retour d'une visite en mars 1919. Terre déchiquetée par la mitraille, champs tordus par les obus et métamorphosés en fondrières, maisons anéanties, églises effondrées, arbres desséchés par l'incendie, et dont les branches dépouillées de feuilles esquissaient du squelette la grimaçante et macabre figure.

Nous y revenons deux ans après, et quelle prodigieuse transformation s'est réalisée dans ce site, alors si lugubre et si misérable. De loin s'aperçoivent les coquettes habitations qui joyeuses étalent leur toiture aux tuiles bien rouges; de sveltes et élégantes églises dressent bien haut vers le ciel leurs flèches légères et grises d'ardoises; des racines toujours vivaces sont nées des rejetons, qui respectueusement entourent de fraîche verdure les troncs des arbres brûlés ou meurtris, pour en cacher la laideur. La plaine aride jadis et désolée est redevenue la verdoyante prairie qu'émaillent de gaies paquerettes; c'est la même

que peindra Van Eyck pour y dresser l'autel où l'Agneau mystique revenu à la vie, par le jet de sang jailli de sa béante plaie, témoigne de son sacrifice rédempteur.

Tel hier fut le fruit de l'inlassé et tenace labeur de notre vaillante race flamande; tel aussi demain celui qu'en Ardenne réalisera une race non moins énergique, la race wallonne, dont l'union avec la flamande a fait la force et à jamais rendra notre chère Belgique indépendante et heureuse.

*
**

Ce qui d'un pays constitue le vrai visage comme la plus solide richesse, ce sont les monuments. Les Allemands en 1914-18 ne s'étaient-ils promis d'en détruire au moins deux : en Belgique les Halles d'Ypres, le monument civil le plus important de l'Europe; en France la Cathédrale de Reims, la merveille du style ogival. Ils en firent un point de mire, et comme leurs coups portèrent si bien, ils n'eurent pas honte de vanter la funeste précision de leur tir meurtrier.

Glorieusement nous les avons vu renaître de leurs cendres ces deux monuments dont à si bon droit se prévalaient les deux nations. L'une et l'autre dépensèrent l'énergie requise pour les faire rentrer dans leur patrimoine artistique.

Oui au sol rendre sa fécondité, à des monuments ruinés leur antique splendeur cela est possible, lorsque l'humaine et ferme volonté est secondée d'une part par la nature et d'autre part par la Science.

Mais une œuvre d'art, une peinture, une sculpture, que seul peut créer le génie de l'artiste, si elle vient à disparaître, jamais elle ne reviendra à la vie. Sans doute une fidèle copie peut en perpétuer le souvenir, et nous en rafraîchir la mémoire. Toutefois la copie est à l'œuvre ce que la photo est à la réalité. Nous gardons avec un soin jaloux les portraits de nos chers disparus, mais ceux-ci aussi frappants soient-ils, ne rendent pas la vie à ceux qu'ils nous rappellent.

*
**

Grand fut notre émoi, lorsqu'en septembre 1942 nous parvint la fatale nouvelle : le Gouvernement de Vichy qui avait accepté ce dépôt, avait le 3 août livré notre immortel rétable aux Allemands. Ceux-ci puisqu'ils le nommaient le Genter Altaar, reconnaissaient donc que nous en étions les vrais propriétaires. Quel

traitement allaient-ils lui infliger dans le camp de concentration pour œuvres d'art dérobés par eux en pays occupés? Sur notre Agneau veillait la Providence qui, à l'heure marquée par elle, guida les pas d'une intrépide et victorieuse troupe Américaine, pour que lui fut rendue la liberté.

A ces valeureux soldats comme au Gouvernement des Etats-Unis va notre vive et sincère reconnaissance pour n'avoir pas hésité un instant à rendre à la Belgique dans le plus bref délai possible cet inestimable trésor, dont elle était menacée d'avoir à déplorer la perte irréparable.

*
**

Au jour que nous fêtons l'heureux retour de l'Agneau mystique dans son bercail, il est de notre devoir, croyons-nous, de rendre une fois de plus un solennel hommage de sincère et respectueuse gratitude à la mémoire des ministres Jules Destrée et Jules Van den Heuvel. Ils se sont intimement unis pour réaliser de commun accord la reconstitution de l'immortel chef d'œuvre des Van Eyck en la Cathédrale St. Bavon : Van den Heuvel, à Versailles lors du traité de paix. Destrée ici même le 4 octobre 1920. Il vous plaira d'entendre à nouveau la proclamation que fit Destrée sur les marches de l'autel.

« Au nom du gouvernement et du peuple belge, je déclare en ma qualité de Ministre des Beaux-Arts, confier à la fabrique d'église de St. Bavon les panneaux conservés au musée de Bruxelles et ceux envoyés de Berlin, afin que le chef d'œuvre des frères Van Eyck soit conservé à jamais entier dans cette cathédrale selon le vœu des donateurs ».

Lorsqu'en 1578 les Calvinistes gantois voulurent payer la reine d'Angleterre des services rendus par elle à leur cause, ils décidèrent de lui offrir l'Agneau mystique. Triest, Seigneur de Lovendegem et descendant des Vyd se dressa énergiquement pour la défense des droits méconnus des donateurs, et dans ces temps si troublés ces droits furent respectés.

En 1920 Destrée ne nous cacha pas l'opposition à laquelle il se heurterait dans certains milieux, mais pour justifier une décision prise si résolument, il déclarait ne vouloir s'inspirer que du seul désir de répondre au vœu des donateurs. Telle est la directive qui s'impose, telle la ligne de conduite à suivre. Il faut tenir compte des intentions des donateurs et celles-ci n'offrent pas l'ombre d'un doute. C'est pour embellir sa chapelle et en-

richir en même temps son église paroissiale que ce poorter Gantois passe commande à ce pictor major quo nemo reperit.

Serait-il téméraire de croire que l'artiste jouissant d'une pareille réputation, était pour le moins capable d'approprier son œuvre au milieu pour lequel on le destinait? En tout cas, nous ne sommes pas seuls à être de cet avis, puisque l'éminent conservateur du musée de Lille, M. Théodore nous écrivait naguère ce qu'il nous plaît de répéter : « Qu'on vienne donc voir ce chef-d'œuvre à Gand, dans la ville, dans le cadre où et pour lesquels il a été exécuté ».

Pour ceux qui l'ignorerait, nous faisons observer que M. Théodore fut celui qui après la guerre de 1914-18 reconstitua de si magistrale façon les collections Lilloises de tableaux, les plus importantes après celles du Louvre.

Qu'on veuille donc nous permettre de continuer à prêter l'oreille à ces sages conseils. Nous ne nous déciderons à changer d'avis que lorsque nous sera donnée la preuve décisive de l'incompétence de ceux, qui jusqu'à présent étaient considérés comme des esthètes hautement estimés.

Les responsabilités qui nous incombent, nous sommes heureux et fiers de les accepter, les devoirs qui pour nous s'en suivent, Dieu aidant, nous les remplirons fidèlement.

Pour donner pleine et entière satisfaction aux visiteurs, un nouveau système d'éclairage d'après les derniers perfectionnements vient d'être établi, et permettra même aux heures les plus sombres de voir le tableau dans toute sa splendeur. Eclairage véritablement scientifique au moyen de tubes fluorescents, travail exécuté avec les plus grands soins par les agents de la B.E.L.B. si favorablement connue des Gantois, puisque chaque année aux fêtes communales elle vient inonder la place d'armes de ses flots de lumière électrique. D'autre part un rideau au maniement facile appendu à l'une des verrières de la chapelle, le préservera des ardents rayons d'un soleil de midi. Enfin la nuit, la clôture métallique de la chapelle et la surveillance du veilleur garantissent la pleine sécurité du tableau.

Je me demande dans quel musée tant de précautions sont prises pour la sauvegarde d'un seul tableau.

A l'heure où le pinceau de Van Eyck traçait prestigieusement l'horizon doré d'une si bienfaisante paix, quelle était en Europe la situation politique?

L'Eglise continuait à se déchirer par le grand schisme.

En France sol et population s'épuisaient et par la guerre à l'étranger et par les divisions à l'intérieur.

L'Angleterre outre la lutte pour la succession au trône, restait en proie aux dissensions intestines et religieuses.

L'Italie au Nord était l'enjeu des Guelfes et des Gibelins, au Sud la maison d'Anjou suscitait de sanglantes querelles.

L'Empire était livré aux excentricités d'un ivrogne couronné, et la grande Pologne, sa voisine cherchait en vain le calme et la tranquillité.

Trop jalouses de leurs franchises et libertés nos villes flamandes avaient grand peine à se remettre des facheuses conséquences qui avaient pour cause leurs trop longs démêlés avec la puissance comtale; d'autre part la ligue Hanséatique abandonnait Bruges. Ostende s'ensablait — Ypres était détruit à moitié — Gand par la crise de l'industrie draprière perdait la meilleure partie de sa population.

A ce tableau déjà si sombre vient encore dans toute son horreur s'ajouter la famine en 1409 et 1423.

Et malgré tout Van Eyck chante la paix; elle naît radieuse sous ses brillantes couleurs et la paix dont il traduit la lumineuse image, c'est la grande paix, celle qu'au prix de son sang l'Agneau vient de sceller entre l'homme et Dieu.

C'était en 1920, au lendemain de l'effroyable conflit où faillit sombrer l'Europe toute entière. Or voilà que comme gage d'une victoire si vaillamment conquise, parce que si chèrement payée, aux termes mêmes d'un traité appelé, croyait-on, à réconcilier les peuples, voilà qu'à nos yeux éblouis et surpris se reconstitue ce merveilleux retable, dont on n'espérait plus rattacher les uns aux autres les membres disséminés à Gand-Bruxelles-Berlin.

Depuis lors dans une paix équivoque vingt ans se sont passés. La plus effarante des mêlées se déchaîne et vient bouleverser le monde, où pour se disputer le pouvoir tous les peuples sont appelés.

Elle s'achève enfin la sanglante épopée : L'Agneau doux et divin reprend la route vers sa séculaire et historique chapelle, où il va revendiquer la place demeurée vide, mais qui lui appartient. Oui le passé déjà nous l'a appris : Vient-il à quitter cette place,

c'est pour nous le présage d'une guerre pleine d'angoisses, ou d'une pénible épreuve dont la durée nous inquiète. Son retour salué dans l'allégresse nous annonce la paix et la fin de nos malheurs.

Il se fait donc aujourd'hui l'avant coureur tant désiré de la paix qui se prépare. Puisse celle-ci se conclure dans les conditions requises pour la rendre à jamais heureuse et féconde, grâce à la sagesse des nations et à la miséricorde de Dieu.

TOESPRAAK VAN DEN HEER E. LANGUI, AFGE- VAARDIGDE VAN DEN HEER MINISTER VAN OPENBAAR ONDERWIJS.

Excellenties,
Achtbare Vergadering,

De Minister van Openbaar Onderwijs, op dit oogenblik te Londen weerhouden, heeft mij opdracht gegeven U te verzoeken zijn afwezigheid te willen verontschuldigen. Ik ben de eerste om te betreuren, dat zijn gezaghebbende stem hier niet weerklinkt om, met meer welsprekendheid dan de mijne, de ware draagwijdte der mirakuleuze redding van het « Lam Gods » te schetsen en naar behoren hulde te brengen aan allen, die zich daarvoor ingespannen hebben.

Zonder uit te weiden over de ontzaglijke kultureele betekenis van dit meesterstuk, noch in te gaan op de menigvuldige problema's, die het stelt, weze het mij toegelaten, U de korte historiek te maken van het spannend drama, waardoor het altaarstuk in het oorlogsgeweld betrokken werd en waaraan het bijna te gronde is gegaan.

De herinnering aan de verwoesting van Dinant, den brand van de Universiteitsbibliotheek te Leuven, de vernieling van de Hallen van Ieper en de ruïne van het oksaal te Diksmuide, was nog frisch genoeg in ieders geheugen, om de grootste zorg te rechtvaardigen over het lot, dat onze kunstschaten te wachten stond bij een nieuwen Duitschen inval. En wanneer in 1939 die bedreiging steeds scherper vormen aannam, werden voetstappen aangewend bij de Vereenigde Staten eerst, en bij het Vatikaan vervolgens, ten einde de « Aanbidding van het Lam Gods » al-

daar in veiligheid te brengen. Toen deze pogingen niet lukten, was het eens te meer Frankrijk, dat de zorg over ons artistiek erfgoed op zich nam. Dank zij het initiatief van Kanunnik van den Gheyn en Prof. Hulin de Loo en dank vooral aan de actieve tusschenkomst van den heer Jaujard, Directeur der Nationale Musea van Frankrijk, dien wij hier in ons midden begroeten, werd een akkoord getroffen. Het was nauwelijks onderteekend of de bruine horden rukten over onze grenzen.

In allerijl nam toen de heer Edward Anseele, Schepen voor Schoone Kunsten, de passende maatregelen voor de evacuatie, en op 16 Mei vertrok het « Lam Gods » naar het Zuiden op een oogenblik, dat de doorbraak naar Abbeville zich reeds vervaarlijk begon af te teekenen.

Het konvooi stond onder de leiding van den heer R. Du Bosch, die samen met de heeren Coppejans, zich op voorbeeldige wijze heeft gekweten van een uiterst delicate en gevaarlijke zending. Na een reis van acht dagen onder de moeilijkste omstandigheden kwam de schat ongedeerd aan te Pau, precies op den dag en op het uur, dat hier de eerste Duitsche tanks in de schaduw van de Sint Baafskerk defileerden.

De kunstwerken werden opgeborgen in het Kasteel van Hendrik IV en toevertrouwd aan de zorgen van den conservator, M. Jean Molle, die er met angstvolle zorg over gewaakt heeft, tot wanneer op 3 Augustus 1942 de gemeene roof werd voltrokken, die de wereld met verachting en verontwaardiging vervulde.

Nu weet ik wel, dat geen enkel gezag in de bezette gebieden die misdaad had kunnen beletten. Het was een brutaal stuk machtsmisbruik, als zoovele andere uitingen van Duitschland's kultuurpolitiek. Maar de wijze, waarop Pierre Laval en Abel Bonnard dat misdrijf in de hand hebben gewerkt en met hun naam hebben gedekt, wijst op een mentaliteit, die men doorgaans slechts bij lakeien aantreft. M. Jaujard, hoop ik, zal ons straks de juiste toedracht der zaak uiteenzetten.

Ik wensch alleen te onderlijnen, dat de Parijsche directie van Schoone Kunsten geen blaam treft. M. Jaujard en zijn medewerkers hebben tot het laatste oogenblik hun woord gestand gedaan. De diefstal is buiten hen om gebeurd en het is ons bekend dat zij allen collectief ontslag zouden ingediend hebben, indien er geen hoogere belangen eischten, dat zij in de bres bleven staan.

Sedertdien was men elk spoor van het kunstwerk bijster, maar de beschaafde wereld hield niet op, langs de radio, de lage schanddaad aan te klagen. Bij zoover, dat zelfs het rekbaar geweten van den propagandaminister Goebbels met de zaak verlegen zat, zoodat hij, in hoogsteigen persoon, zich gedwongen zag voor de micro een verklaring af te leggen. Cynisch luidde het, dat het onschatbaar altaarstuk naar veiliger oorden was overgebracht om het aan de luchtbombardementen van de R.A.F. te onttrekken!

Thans weten wij uit Duitsche rapporten, dat het « Lam Gods » naar het slot Neuschwanstein bij Füssen aan de Beiersch Tyroolsche grens, met een menigte andere geroofde kunststukken, overgebracht werd. De man, die voor de uitvoering van het bevel tot ontvoering en overbrenging verantwoordelijk dient gesteld, is Dr. Ernst Büchner, voormalig directeur-generaal der Beiersche kunstverzamelingen, thans als oorlogsmisdadiger opgesloten.

Iedereen kent het verder verloop der geschiedenis van de panische vlucht der Duitschers, die met hun geroofde en met hun eigen kunstschat in holen, in grotten en mijnen kropen als mieren voor het nakend orkaan van het bevrijdingsoffensief. Zoo geraakte het « Lam Gods » in de zoutmijn van Alt-Aussee op 100 km. ten Z.O. van Salzburg, samen met de schatten uit de O. L. Vrouwekerk te Brugge en de paneelen van Dirk Bouts uit de Sint Pieterskerk te Leuven.

Trots alle voorzorgen, was het schuiloord niet geheim gebleven en niet zoodra had de capitulatie van Duitschland de algeheele bezetting van Oostenrijk meegebracht, of een Belgische zending onder de leiding van Lt. Kolonel L. Van Puyvelde vertrok naar de streek van den Boven-Donau. De mijn was reeds door de Amerikaansche troepen van het 3^e Leger ontdekt, bezet en bewaakt. Gespecialiseerde officieren waren ter plaats om over den ontzaglijken kunstschat zorg te dragen.

Hier moet ik het waanzinnigste plan aanklagen, dat ooit in een menschenbrein is opgekomen. Een Duitsch denker heeft eens gezegd: « Geen grooter barbaar, dan een beschaafd barbaar ». Die uitlating wordt nogmaals bewezen, door hetgeen te Alt-Aussee is geschied. Kort vóór hun aftocht hebben de SS-mannen, aangevoerd door gauleiter Eigruber, handelend op bevel van Baldur von Schirach, in de gaanderijen en zalen van de zoutmijn zware springbommen aangebracht, met de bedoe-

ling den berg in de lucht te doen vliegen, opdat zijn kostbare inhoud niet in de handen der Geallieerden zou vallen. Men bedenke, dat de mijn ook duizenden kunstwerken bevatte, die de glorie van de Duitsche musea uitmaakten! Dr. Ernst Büchner was op de hoogte van dit afschuwelijk voornemen, maar hij heeft geen vin verroerd om het te beletten.

Het is een kleine groep mijnwerkers van de Oostenrijksche verzetsbeweging, die tijdig de springladingen onschadelijk heeft gemaakt, zoodat op het kritiek moment alleen de ingang der zoutgroeve opgeblazen werd. Zonder die schaar eenvoudige lui, ware het « Lam Gods » thans een hoop versplinterd hout, bedolven onder 600 meter roksblokken. Dáár werd aan de beschaving een geweldige dienst bewezen.

De rest is U bekend, de 17 paneelen van het altaarstuk, dat betrekkelijk weinig schade had opgelopen, werden met duizend voorzorgen bovengehaald, door de deskundigen ingepakt en naar München overgebracht. Dank zij de persoonlijke tussenkomst van den gezant der U.S.A., Z.E.M. Charles Sawyer, bij generaal Eisenhower, is het « Lam Gods » ons in een minimum van tijd teruggeschonken geworden. België is aldus het eerste land der Verbonden Naties, dat zijn nationaal erfgoed zag terugkeeren. Wij kunnen dit hoog blijk van sympathie voor ons land en van bewondering voor onze kunst niet genoeg waardeeren. Wij zullen er de Vereenigde Staten en hun Ambassadeur eeuwig dank om weten.

Sindsdien heeft het « Lam Gods » zijn zegetocht door het land voltrokken. Het begon met de vorstelijke ontvangst door den Prins-Regent in het Koninklijk Paleis. Daarna mocht het de hoge hulde in ontvangst nemen van Generaal Eisenhower en Maarschalk Montgomery, gevolgd door de 100.000 bezoekers, die van het Museum te Brussel een echt pelgrimsoord hebben gemaakt, waar de cultus voor de Schoonheid plechtige hoogdagen beleefde.

Toen kwam de feestelijke inhuldiging te Gent en de plechtigheden van vandaag, die de kroon op de Blijde Intrede moeten zetten. Moge dit meteen het slot zijn van de wisselvalligheden in het bestaan van dit Goddelijk werk, dat zóó jammerlijk in alle menschelijke tribulaties betrokken is geworden. Doch in de mirakuleuze wijze, waarop het « Lam Gods » alle stormen overleeft, steekt ten slotte weer een symbool van zijn onsterfelijkheid!

Je vous ferai grâce, Excellences, Mesdames, Messieurs, de la traduction de ce discours qui n'en est déjà que trop long. Mais, je me fais un devoir agréable de pouvoir adresser quelques paroles à nos hôtes étrangers, à nos amis américains et français.

Je remercie tout d'abord Monsieur Stilmann, qui a tenu à honorer cette cérémonie de sa présence. Je le prie de bien vouloir exprimer — une fois de plus — à son Excellence Monsieur Sawyer l'expression de la reconnaissance émue de toute une Nation, pour son intervention active dans le repatriement du chef-d'œuvre de Van Eyck. Ce fut un geste que la Belgique n'oubliera jamais.

Je salue également la présence parmi nous du Lieutenant Kern, délégué du Quartier Général de la « Mission to Belgium » des Forces Américaines sur le Théâtre Européen. Le Lt. Kern fut l'un des premiers officiers à arriver devant la mine d'Alt-Aussee et à s'occuper de la sauvegarde des œuvres d'art qui s'y trouvaient. C'est encore Monsieur Kern qui a découvert le Dr. Ernst Büchner à Munich et qui l'a arrêté comme criminel de guerre.

Nul doute que la Belgique ne trouve en Monsieur Kern un ami aussi dévoué et aussi actif que le Commander Boas, dont il reprend en quelque sorte la lourde succession. Nous lui souhaitons plein succès, pour le plus grand bien de notre pays.

Et pour terminer, comment ne pas nous réjouir particulièrement de voir ici présent le Directeur des Musées Nationaux de France, Monsieur Jaujard, dont je viens de faire en flamand l'éloge qu'il mérite, non seulement pour sa précieuse collaboration dans l'évacuation du rétable à Pau, mais également — et surtout — pour l'attitude digne et ferme qu'il a prise dans l'affaire qui s'appellera dorénavant : La forfaiture d'Abel Bonnard.

Nous écouterons tantôt avec le plus vif intérêt l'exposé que Monsieur Jaujard tiendra sans doute à nous faire. Mais je me hâte de déclarer qu'il n'y a pas — qu'il n'y a jamais eu — le moindre malentendu au sujet du rôle qu'il a joué dans cette malheureuse histoire. Monsieur Jaujard s'est montré à la hauteur de la tâche dont il avait spontanément accepté la responsabilité. Les événements ont prouvé que notre confiance était bien placée. Nous sommes heureux de pouvoir lui présenter publiquement l'hommage de notre gratitude, car il restera toujours le premier à avoir offert l'hospitalité à ce grand réfugié politique, à ce

déporté culturel, qu'est le « Van Eyck », dont le retour miraculeux nous est un gage de la victoire finale de l'Esprit sur les forces des ténèbres.

DISCOURS DE MONSIEUR JAUJARD, DIRECTEUR DES MUSÉES NATIONAUX DE FRANCE.

Est-il besoin de définir les sentiments avec lesquels fut accueillie, en France, la nouvelle que les panneaux de l'Agneau Mystique venaient d'être retrouvés intacts dans la zone d'occupation de l'armée américaine?

Les Français étaient, ce jour-là, libérés d'une douleur et d'une anxiété qu'ils éprouvaient depuis le mois d'août 1942, depuis le moment où ils avaient eu l'accablante révélation du vol de l'incomparable chef-d'œuvre et des conditions mêmes dans lesquelles il avait été accompli.

On a beaucoup écrit déjà sur un événement qui était bien de nature à émouvoir tous les hommes d'honneur. Mais sans doute n'est-il pas inutile d'en fixer exactement et brièvement les épisodes, tels qu'ils apparaissent dans la sèche réalité des archives administratives.

Confié par la Belgique à l'administration des Musées de France en mai 1940, alors que les divisions blindées de l'agresseur se répandaient sur le territoire de la vaillante nation belge, le polyptyque de St. Bavon avait, aussitôt, été mis à l'abri dans le château de Pau avec un certain nombre de tableaux choisis dans les collections du Musée de Gand.

A deux reprises une délégation d'experts belges pût s'assurer que les conditions climatiques de la région et des locaux permettaient une parfaite conservation des chefs-d'œuvre exilés.

C'est le 30 juillet 1942 que des officiers allemands se présentèrent au Château de Pau, suivis de camions et porteurs d'une note du Gouvernement de Berlin donnant l'ordre de leur remettre les panneaux qui composent l'œuvre fameuse des Van Eyck.

On se souvient que la France était alors divisée en deux parties par une ligne de démarcation, à travers laquelle les administrations ne pouvaient communiquer directement. Il leur fallait passer par l'intermédiaire de Vichy qui transmettait la

communication au service intéressé, ou qui ne la transmettait pas.

Ce jour-là, le Conservateur du Musée National de Pau, après avoir refusé de remettre aux autorités occupantes les panneaux convoités, téléphona à Vichy pour demander que le Directeur des Musées Nationaux fut aussitôt informé de la situation et sollicité de donner ces instructions.

Le Conservateur de Pau avait d'autant plus de raisons de ne pas céder aux injonctions allemandes, qu'il avait reçu de son directeur, en 1941, l'ordre de ne se dessaisir des chefs-d'œuvre belges en aucun cas, et qu'il avait eu communication de l'accord intervenu au même moment entre l'administration des Musées français et le service allemand des œuvres d'art, aux termes duquel les chefs-d'œuvre venus de Gand ne pouvaient être déplacés que si l'autorisation en était donnée, par écrit, à la fois par le Bourgmestre de Gand, le Directeur des Musées de France et le Chef du service allemand des œuvres d'art.

En même temps qu'au Musée de Pau, ces précautions avaient été portées à la connaissance des services du Ministère à Vichy.

Or, le 2 août 1942, ayant été alerté, comme nous venons de le voir, par le Conservateur responsable, du danger qui menaçait le trésor de Gand, le Ministre de l'Éducation Nationale d'un Gouvernement qui ne représentait pas la nation, s'abstint d'informer la Direction des Musées à Paris, au Louvre, et, sans avoir même tenté la moindre résistance, envoya un télégramme au Conservateur du Musée de Pau lui donnant l'ordre de remettre, aux délégués allemands, le joyau des collections belges confié aux soins et à la vigilance de la France.

C'est dix jours après, seulement, que le hasard d'une communication téléphonique permit au Conservateur, adjoint au Directeur des Musées français, d'avoir la révélation de cet affreux évènement. C'est le 29 août que le Directeur l'apprit à son tour en rentrant d'une tournée d'inspection des dépôts d'évacuation situés dans le centre de la France.

Au front de l'un comme au front de l'autre, comme au front de chaque Français, au fur et à mesure que la nouvelle se répondit, une rougeur monta. Elle était celle de l'indignation. Elle était aussi celle de l'effroi que chacun éprouvait à la pensée que, pendant un temps, il allait être difficile pour beaucoup de localiser sur les visages des seuls coupables, la responsabilité de cette forfaiture.

Dès qu'il en eût connaissance, le Directeur des Musées Nationaux fit parvenir au Ministre de l'Éducation Nationale, une lettre de protestation, qui se terminait par la demande que le Gouvernement français s'associât immédiatement aux démarches entreprises par les autorités belges, en vue d'obtenir la restitution du polyptyque.

Cette lettre ne reçut aucune réponse. Pas plus qu'une seconde protestation dans laquelle le Directeur des Musées Nationaux renouvelait sa précédente demande.

Le seul résultat fut l'annonce au Directeur de sa révocation prochaine. Mais cette révocation devait se résoudre en un blâme, car le personnel scientifique des Musées français, après avoir voté une motion de protestation contre la remise à l'Allemagne du chef-d'œuvre flamand, se solidarisa, unanime, avec son Directeur.

Mais, comment ne pas observer que pendant ces années où les relations intellectuelles entre la Belgique et la France furent totalement interrompues, auront convergé sur le célèbre polyptyque de Gand les pensées de nombreux français et de nombreux Belges. Et telle est la puissance de l'œuvre d'art, quand elle atteint à ces sommets où se trouve la création des Van Eyck, que, dans certaines circonstances, elle va au delà du domaine purement plastique. Suscitant les mêmes angoisses et les mêmes résolutions chez des hommes momentanément privés de tout contact, l'œuvre d'art ajoute, alors, à son destin normal, en établissant entre eux une secrète correspondance, en devenant non seulement un symbole de la civilisation qu'il faut sauver à tout prix, mais encore comme un point de communion pour une fraternelle amitié.

Cette amitié peut aujourd'hui se manifester dans la liberté. C'est-à-dire qu'elle retrouve, avec ses joies, toutes les possibilités d'un travail en commun.

Pour les peuples de bonne volonté, l'avenir sans la civilisation serait une nuit impénétrable. Mais l'avenir s'éclaire à nouveau devant eux.

Et nos deux pays qui ont fait tant d'apports à la lente construction des hommes, sont déjà prêts à se remettre énergiquement à la besogne.

Ils ne négligeront rien pour établir entre eux des communications intellectuelles de plus en plus nombreuses et de plus en plus actives. Il faut que deux nations comme la France et la

Belgique, sans cesse, tels deux amis, s'interrogent et se répondent.

Ce ne sera pas qu'une condition du développement de leur amitié. Ce sera aussi un sûr moyen d'enrichir leur esprit, d'animer leur sensibilité, de multiplier et de diversifier leurs respectives créations.

Les échanges intellectuels ont déjà repris entre elles. Nous avons le ferme dessein de travailler à les rendre plus intenses et plus efficaces. C'est dans cet esprit que, la semaine dernière, était signé à Paris l'accord culturel franco-belge.

Sur les plans littéraire, artistique, scientifique, nous devons à tout moment avoir dans chacun des deux pays la connaissance des efforts de l'autre et recueillir immédiatement le bienfait de ses tentatives, de ses recherches, de ses découvertes.

Que ne peut-on attendre de ce génie flamand qui, toujours, a rayonné dans le monde entier et de sa collaboration avec la France, collaboration qui depuis des siècles n'a jamais connu d'interruption?

Un double courant doit sans cesse aller de l'un à l'autre. Nous en serons l'un et l'autre les bénéficiaires. Le monde aussi.

La coopération intellectuelle franco-belge ne contribuera pas peu à ranimer les espoirs que le genre humain, selon la parole de Paul Valéry, conserve depuis des siècles dans l'adoucissement de sa propre nature.

*
**

TOESPRAAK VAN DEN HEER STILLMANN, CULTUREEL ATTACHÉ BIJ DE AMERIKAANSCH E AMBASSADE. TE BRUSSEL.

In korte bewoording betuigde de Heer Stillmann, de verontschuldiging en den spijt van zijn Exc. den Ambassadeur der Vereenigde Staten van Amerika, die op het laatste oogenblik verhinderd werd de plechtige Academische zitting bij te wonen. Hij nam tevens de gelegenheid te baat om zijn vreugde uit te spreken over den terugkeer van « Het Lam Gods » in de St. Baafskerk te Gent, de stad die hem persoonlijk steeds zeer lief is gebleven, om de herinnering aan de lessen die hij aan de Gentsche Hoogeschool volgde in 1937 en om de vrienden die hij er nog telt.

LEZING VAN DEN HEER H. VAN WERVEKE, PROFESSOR AAN DE RIJKSHOOGESCHOOL TE GENT.

Als de zijluiken van de altaartafel zijn opengeslagen, staat de toeschouwer vóór één van de meest universeele uitingen van het laat-middeleeuwsche denken.

Wordt het veelluik dan weer dichtgevouwen, heeft de gloed van de helle kleurenpartijen de plaats geruimd voor de stemmiger tonen van de buitenpaneelen, dan herinneren naar alle zijden bepaalde voorstellingen aan het feit, dat deze universeele uiting in het Gentsche milieu is gegroeid. Dat de groote abstractie op dezen concreten bodem werd geboren.

Bij die incidentie, bij de plaats waar het aardsche en het bovenaardsche elkander raken, wil ik even met U verwijlen.

Drie paneelen vragen in het bijzonder onze aandacht: de grisaille-beeltenis van Johannes den Dooper, de portretten van de schenkers, in de onderste helft, en het vergezicht door het raam op het tooneel van de Boodschap, in de middelste.

Met zijn naamgenoot den Evangelist, op de andere grisaille, vormt de Dooper als de overgang tusschen de twee aspecten die wij hier meenen te kunnen onderscheiden. Sint Jan de Evangelist mag door zijn Apocalypsis gelden als de inspirator van de grootsche voorstelling die het geopende veelluik te aanschouwen geeft. Sint Jan de Dooper daarentegen wijst er op, door zijn bescheiden aanwezigheid ook op dit buitenpaneel, dat het altaarstuk bestemd was voor de Sint-Janskerk, zooals de naam van de huidige kathedraal tot in 1540 luidde.

Deze oudste parochiekerk van de oorspronkelijke Gentsche stad is in den loop der tijden geleidelijk gegroeid, gelijken tred houdend met de ontwikkeling van de Gentsche gemeenschap. Sinds haar oudste vermelding in 942, zien wij haar een eerste maal herbouwd in 1038; een tweede maal omstreeks 1150, toen de huidige krocht tot stand kwam; een derde maal omstreeks 1275, toen het monumentale koor werd opgetrokken, dat als een zeer geslaagde brok vroeggothiek is blijven gelden; een vierde maal eindelijk omstreeks 1400, toen de transkapellen werden gebouwd.

Voor één dezer kapellen, die dus nauwelijks gereed was, en nog op een gepaste stoffeering wachtte, werd het beroemde veelluik geschilderd, of althans voltooid. — Omstreeks 1420 reeds hadden Joes Vyt en zijn vrouw Lysbet Borluut het op zich ge-

nomen de versiering van deze kapel te bekostigen. In een stuk van 1435 is er spraak, niet alleen van Joes Vyts cappelle, maar ook van Joes Vyts taeffele. Datzelfde jaar had het echtpaar ten eeuwigen dage een mis gesticht, in genoemde kapel te onderhouden, en te bekostigen met de opbrengst van acht-en-veertig gemeten gronds, die het daartoe beschikbaar stelde.

Wie waren die schenkers? Joes Vyt, heer van Pamele, behoorde tot een familie die sinds een paar decenniën was opgenomen in het eerste lid van de stad Gent, de poorterie, het lid van de rijke burgers, het nieuwe stadspatriciaat, zoo men wil. Hij behoorde tot het financiers- en ambtenaarselement, dat tot de vorming van die klasse machtig heeft bijgedragen.

Lysbet Borluut was van nog ouderen stam. Haar geslacht klom op tot het eerste patriciaat, tot de zoogenaamde erfachtige lieden, de alleenheerschers van vóór 1302, onder wier bestuur ook het koor van de Sint-Janskerk was opgetrokken.

Dank zij de inpolderingen, waartoe de voorouders van Joes Vyt in het Land van Waas waren overgegaan, was zijn familie zeer welstellend geworden. Vyt zelf zetelde herhaaldelijk op de schepenbanken; in Augustus 1433 werd hij zelfs voorschepene van de Keure, dat wil zeggen zooveel als burgemeester van Gent. Men vermoedt, dat deze onderscheiding bedoeld was als een blijk van erkentelijkheid voor het schenken van de altaartafel het vorig jaar. Kort vóór den afloop van zijn schepenjaar braken er te Gent onlusten uit. Joes Vyt wist ze, door persoonlijk ingrijpen, in de kiem te smoren. Dezen trek mag men niet verwaarloozen, wil men het karakterbeeld voltooien van den man, dien Jan van Eyck, op den linkerbenedenhoek van de buitenpaneelen, in een uiterst ingetogen houding heeft afgebeeld.

Joes Vyt had van zijn ouders een heerenhuis geërfd, dat zich in de Schelstraete bevond, de huidige Goevernementstraat. Hij had er stellig reeds zijn intrek genomen, toen hij Jan van Eyck verzocht het altaarstuk te voltooien.

Nu herinnere men zich het vergezicht van uit de kamer, waar de schilder het tooneel van de Boodschap heeft geplaatst. De toeschouwer kijkt er in de lengterichting van een middel-eeuwsche straat.

Destijds is door Armand Heins de zeer aantrekkelijke hypothese uitgewerkt, als zouden we hier vóór een zicht op de Korte Dagsteeg staan. gezien van uit een raam van het steen der Vyts. Men heeft deze veronderstelling wel eens in twijfel getrokken.

En het zal wel nooit met zekerheid kunnen worden uitgemaakt, in hoeverre het beeld natuurgetrouw is. Het is best mogelijk dat de kunstenaar het aan de werkelijkheid ontleende motief met een zekere vrijheid heeft behandeld, bijvoorbeeld het aantal huizen heeft verminderd, of een gevel heeft gewijzigd. Een typisch element evenwel, dat in het perspectief voorkomt, is de stadspoort aan het uiteinde. En dat vindt men in de toenmalige Korte Dagsteeg terug; ze was, dat is bekend, door de Walpoort op de Ketelvest afgesloten. Daar komt nog bij, dat het spitse torentje heelemaal rechts wonderwel aan de ligging van de weverskapel beantwoordt.

Zooveel is zeker: is het zicht op de middeleeuwsche straat misschien geen volkomen nauwkeurige weergave van een Gentsch stadsbeeld, dan suggereert het toch in verrassende mate wat de schenkers elken dag van op de verdieping van hun heerenwoning te aanschouwen kregen.

Zoo spreekt dus bij den eersten aanblik de Gentsche oorsprong van de altaartafel tot ons: voor deze oudste parochiale kerk, voor deze pas voltooide kapel is ze vervaardigd; hier, geen straat ver, woonden de schenkers, loten uit de twee stadsaristocratieën die op elkander zijn gevolgd; zij hebben zich op de beide benedenhoeken van de buitenpaneelen laten vereeuwigen, in den streng realistischen trant van de toenmalige portretkunst, en ten slotte is ook de dagelijksche kijk, die zij op hun stad hadden, voor het nageslacht bewaard.

Als zoodanig ook is de Aanbidding van het Lam Gods voor ons een symbool en een relikwie. Ze behoort tot een kunstproductie en een kunstmaecenaat, die omvangrijk zijn geweest, maar waarvan de meeste werken in de tweede helft van de XVIe eeuw zijn teloorgegaan. De beeldenstorm, of beter de twee beeldenvernietelingen, die Gent heeft gekend, respectievelijk in 1566 en in 1578, dragen daar voornamelijk de schuld van. Telkens wist men het veelluik der van Eyck's in veiligheid te brengen: in 1566 werd paneel na paneel in den toren van de Sint-Baafskerk weggeborgen; in 1578 vond het een onderkomen in het stadhuis. Om den omvang van de rampen te meten waaraan het ontsnapte, bedenke men dat in 1566 ten minste twee schilderijen van Hugo van der Goes zijn vernietigd, van dien door en door Gentschen schilder, van wien thans nog slechts één onbetwistbaar echt schilderij is bekend: de Aanbidding der Herders in de Uffizi te Florence, maar die toch reeds op grond

daarvan tot de allergrootsten van zijn tijd mag worden gerekend.

In de eerste eeuw van het bestaan der Altaartafel zijn dus heel wat kunstwerken geboren, waarin de langzaam vervallende stad haar zucht naar een schooner leven zocht vast te leggen. Toch werd de Aanbidding van het Lam Gods toen reeds aanvoeld als de hoofdprestatie van de Vlaamsche plastische kunst in Vlaanderens grootste stad. De vreemdelingen die Gent bezochten spraken het onomwonden uit. Zoo deed reeds in 1495 Hieronymus Münzer, den Neurenbergschen medicus en humanist. Zoo ook Antonio de Beatis, secretaris van kardinaal Lodewijk van Aragon, die in 1517 in onze stad verbleef. Hoewel hij blijk geeft heel wat met eigen oogen te hebben waargenomen, wijdt hij toch de helft ongeveer van den tekst, waarin hij zijn indrukken over Gent vertolkt, aan het schilderij van de van Eycks. Maar de meest typische mededeeling is die van Albrecht Dürer, in zijn zeer bondige reisnota's. Hij verhaalt, hoe hij, in 1521, kort na Paschen, uit Brugge vertrokken 's avonds Gent bereikt. Den volgenden morgen brengen de deken en de gezworenen van de schildersnering hem eerst en vooral op den toren van de Sint-Janskerk, die toen nog niet heelemaal voltooid was.

« Daar aanschouwde ik, zegt de Duitsche schilder, de groote wonderbare stad, waar, voegt hij er met rechtmatigen trots bij, waar ik zelf voor groot werd aanzien ». Onmiddellijk na den toren te zijn afgedaald gaat het gezelschap naar de kapel van Joes Vyt : « Ik zag Johannes' tafereel, teekent de reiziger weer aan : dat is een overkostelijk, hoogverstandig schilderstuk, en in het bijzonder zijn de Eva, Maria en God de Vader zeer goed ».

Toen Albrecht Dürer die regels neerschreef, was Gent nog dezelfde stad als ten tijde van de van Eycks en van Joes Vyt : in het sociale en het politieke leven, met haar ambachtsregime en haar zelfregeering, in uiterlijke verschijning, met haar onvoltooide middeleeuwsche vesten en haar lange rijen houten gevels als domineerend stadsbeeld. Voor Dürer was de tafel van Sint-Jan nauwelijks reeds historie.

Maar enkele jaren later begon het groote « rad van avontuere » vervaarlijk te wentelen. De bestraffing door Karel V maakte aan het gemeentelieven een plotseling einde; de godsdiensttroebelen leidden, in de laatste decennien van de eeuw, tot den ondergang van de stad.

De XVIIe eeuw daarentegen werd er een van wederopbouw in de letterlijke en in de overdrachtelijke beteekenis van het woord. Een intense bouwpolitiek gaf de straten een volkomen ander uitzicht, de stad zelf was in het keurs van een modernen vestinggordel geprangd, haar bevolking groeide weer aan tot het oude peil; maar het was een gedwee volk dat er leefde, berustend in de bekrompen lotsbestemming die zijn deel was geworden.

En zoo schoven, in de XVIIIe, XIXe en XXe eeuwen, telkens nieuwe schermen vóór het steeds verder wijkende beeld van het laat-middeleeuwsche Gent.

Het wordt ons met den dag moeilijker dat beeld te benaderen. Enkele brokken zijn ons gebleven, die het ons mogelijk maken, weer door de tijden heen te breken, en de oude cultuursfeer onmiddellijk aan te voelen. Onschatbaar is evenwel het voorrecht, — ons vandaag teruggeschonken —, op de plaats waar ze is ontstaan en waarvoor ze is geschapen, een zoo voldragen vrucht van het middeleeuwsche denken als de Gentsche altaartafel tot die optoovering van het verleden te mogen gebruiken.

*
**

SLOT DER ACADEMISCHE ZITTING.

Alvorens de zitting te heffen, sprak Voorzitter Kannunik Van den Gheyn zijn dank en gelukwenschen uit aan sprekers. « De toejuichingen zegde hij, die uw verhandelingen hebben besloten zijn het beste bewijs van de belangstelling die uw woorden hebben gewekt en van de voldoening waarmede zij werden aanhoord ».

Zich richtend tot den H. Jaujard : « Je vous dois, déclare-t-il, au nom de l'assemblée, des remerciements tout particuliers de ce que vous n'avez pas hésité à quitter Paris pour nous apporter le salut de la France. Dès que nous fut connu l'odieus larcin commis à Pau par les Allemands, sachant que partout il y avait des traîtres, nous nous sommes rappelé le « *distingue frequenter* » appris en philosophie. Nous avons établi la distinction entre le gouvernement de Vichy et la vraie France, et nous étions heureux d'apprendre qu'avec nous les Français dignes de ce nom, élevaient la voix et protestaient avec une male énergie, pour rester fidèles aux traditions de l'honneur et de loyale amitié. (Longs applaudissements) ».

Daarop verklaarde de Voorzitter de zitting voor geheven.

ONTVANGST DOOR Z. D. H. DEN BISSCHOP VAN GENT.

Z. D. H. de Bisschop van Gent bood de Vreemde gasten en de notabelen der stad een lunch aan.

*
**

AUDITIE VAN GEWIJDE MUZIEK IN DE ST. BAAFSCATHEDRAAL.

Te 15 1/2 uur werd in Sint Baafskerk een Auditie van Kerkelijke Muziek uitgevoerd door de Schola Cantorum, onder leiding van den E.H.G. Van Durme, door het Knapenkoor van Sint Lievens, onder leiding van den E.H. Dubuisson en door den orgelist van Sint Baafs den H. G. Verschraegen.

PROGRAMMA.

- I. Symphonie VI . . . . . C. M. Widor
orgel.
- II. Gloria (Missa 1° Confessor) . . . . . Palestrina
door de Schola Cantorum.
- III. Trompet Voluntary . . . . . Henri Purcell
orgel.
- IV. Ave Trinitatis Sacrarium . . . . . Witt
voor solo, knapenkoor, orgel.
- V. Concerto fa gr. . . . . Händel
orgel.
- VI. Sanctus en Agnus Dei . . . . . Palestrina.
door de Scola Cantorum.

De overheidspersonen en genoodigden waren gezeten in den middenbeuk, het publiek in de zijbeuken. Het Knapenkoor van Sint Lieven en de Schola Cantorum waren opgesteld op de trappen leidend naar het koor.

*
**

DANK VAN MONSEIGNEUR COPPIETERS.

Na de uitvoering der Kerkelijke muziek sprak Z. D. H. de Bisschop beurtelings in het Nederlandsch en in het Fransch tot de aanwezigen om de Gentsche bevolking geluk te wenschen met het blijde wederkeeren van het « Lam Gods » en ook om allen te bedanken die hadden bijgedragen tot deze gelukkige gebeurtenis.

TOESPRAAK VAN MONSEIGNEUR BEYLS PASTOOR VAN ST. BAAFSPAROCHIE.

De Amerikaansche overheden, gevolgd door de Kerkelijke en Burgerlijke notabelen, kwamen daarna bijeen in de Kapel Vijd voor de onthulling van de gedenkplaat, ter herinnering aan het terugvinden van het schilderij te Alt-Aussee door een Amerikaansche legergroep en de overhandiging aan België.

Monseigneur Beyls, Pastoor der Kathedraal sprak de aanwezigen toe als volgt :

Ladies and Gentlemen, (*)

A great many years ago, on the 6th of May 1432, according to the wish of the devout donor, a parishioner of Saint John's Church, the best known painting of the Brothers Van Eyck, was placed in this chapel.

This Saint John's Church, later became a cathedral and called St. Bavo's Cathedral.

It is a great pleasure for me, as a successor to the many honorable vicars who have lived here during the past 500 years, to have the honour to-day of receiving back, the magnificent masterpiece of the « Lamb of God » in this very Chapel.

I am happy to be able to thank the American people and the

(*) *Dames en Heeren,*

Op 6 Mei 1432, werd het veelluik der gebroeders Van Eyck, volgens de bedoeling van den *vromen schenker*, parochiaan van St. Janskerk, in deze kapel geplaatst.

Deze St. Janskerk werd later cathedraal onder de benaming van St. Bavo.

Het is mij een groot genoegen als opvolger — na een reeks van 500 jaar — van den waardigen pastoor van destijds, de eer te hebben, vandaag, in deze zelfde kapel, het meesterstuk van het « Lam Gods » te mogen ontvangen.

Gelukkig ben ik, het Amerikaansch Volk en het Amerikaansch leger te kunnen bedanken voor de Bevrijding die het mogelijk heeft gemaakt dit eenig schilderij terug te vinden.

In dankbaar aandenken heeft de kerk zijn erkentelijkheid willen vereeuwigen en heeft ze vertolkt met gulden letters op een bronzen plaat :

3 Augustus 1942, weggenomen te Pau door de Duitschers;

Mei 1945, ontdekte te Alt-Aussee door de Amerikaansche troepen;

3 September 1945, teruggeschonken door de Amerikanen aan België;

6 November 1945, teruggekeerd naar St. Baafs, in de Kapel van den schenker.

Het mystiek Lam, bemiddelaar tusschen God en de menschen is een zinnebeeld van echten en diepen Vrede. Van harte druk ik den wensch uit dat deze terugkomst van het « Lam Gods » een aanvullende reden weze om den waren en vollen Vrede te behouden tusschen de Nieuwe en de Oude Wereld en in 't bijzonder tusschen de Vereenigde Staten van Amerika en de aloude Stad Gent.

Pendant l'autre guerre tu courus un grand danger. Mais le Dieu des Chrétiens, le Dieu de tout ce qui est beau, bon et vrai veillait; un chanoine, un échevin et de simples ouvriers t'ont sauvé alors de la mainmise de l'ennemi en te déménageant en plein jour, par la ville, sur une charrette chargée de tuyaux de poêles et d'objets hétéroclites; tout cela dans le plus grand secret. Tu fus sauvé!

Je vois encore le chanoine, triomphant, assis sur le devant du camion qui, de Bruxelles, te ramenait à ton berceau de la chapelle Vijd à Saint-Bavon, en exécution d'une des clauses de la paix imposée à l'Allemagne vaincue.

Entre temps tu fus démembré par un ancien sacristain devenu voleur. Il y aura toujours des Judas prêts à te vendre pour trente deniers!

Mais cette fois le danger fut plus pressant, l'angoisse plus amère! Plusieurs nations s'étaient concertées pour accomplir le mal. L'une d'elles, considérée toujours comme la fille aînée de l'Eglise, s'y était jointe. Elle était à ce moment-là désagrégée, déchue, aplatie par de mauvais citoyens sous la coupe de l'ennemi; heureusement elle s'est admirablement redressée depuis.

Naturellement, en tête, venait la nation de proie par excellence. Cette fois, cette odieuse et infernale nation a voulu te traiter comme de la vulgaire viande de boucherie; pauvre Agneau Mystique, elle t'avait mis au saloir. Une mine de sel entière n'était pas de trop pour te garder et te conserver.

Non contente de tuer et de torturer des humains dans ses horribles camps, il fallait encore que cette race infâme se prit à torturer et à détruire les œuvres d'art.

Mais la race infernale retourne en enfer, écrasée pour mille ans avec ses potentats et l'Anté-Christ lui-même.

Une nouvelle fois l'Agneau est ressuscité.

Agneau blanc, Agneau pur, Agneau immaculé.

Agnus Deï qui tollis peccata mundi.

Que par Toi nos péchés nous soient pardonnés.

Hosannah, Alleluia!

Gloire à Dieu, au plus haut des Cieux.

Hommage d'une protestante au
chef-d'œuvre de l'Art catholique.